БОЈАН ЧОЛАК

ИЗМЕЂУ ПРОЗЕ И МАНИФЕСТА: ИМПЛИЦИТНА ПОЕТИКА У ПРОЗАМА „У СВОМ ЕЛЕМЕНТУ” И „РЕКВИЈЕМ” МИЛУТИНА УСКОКОВИЋА

САЖЕТАК: Рад разматра имплицитну поетику у раним прозама Милутина Ускоковића „У свом елементу” и „Реквијем”, насталим 1904. године и објављеним у збирци *Под живо̄том* (1905). Полазећи од раније уоченог програмско-поетичког карактера ових текстова, анализа се усмерава на обликовање песничке фигуре и њене стваралачке енергије у прози „У свом елементу” и на однос животног искуства, песме и форме у „Реквијему”. Упоредно читање показује да две прозе повезује импулс превазилажења затечених вредносних и формалних образаца, као и однос песника, песме, живота и форме. Њихов програмски потенцијал разматра се у оквиру фикционалне структуре и у вези с композиционом и формалном организацијом збирке *Под живо̄том*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Милутин Ускоковић, *Под живо̄том*, „У свом елементу”, „Реквијем”, српска модерна, имплицитна поетика, песничка форма

Увод

Књижевноисторијско одређење српске модерне почива на препознавању низа поетичких промена које су крајем XIX и почетком XX века захватиле различите области књижевног стварања. За разлику од авангардних покрета, који ће у наредним деценијама сопствене естетичке и идеолошке позиције често формулисати у манифестима и другим програмским текстовима, поетичка самосвест српске модерне ређе је добијала такав вид артикулације. Поетичка начела стога се могу препознавати и у самим књижев-

ним делима – у обликовању фигуре уметника, представама о стваралачком чину и успостављању односа између књижевности и животног искуства. У таквим случајевима поетички став остаје уграђен у фикционалну структуру текста и испољава се кроз њене тематске, симболичке и формалне чиниоце, без издвајања у засебан и систематично формулисан програм.

На присуство таквих поетичких становишта у раном стваралаштву Милутина Ускоковића већ је указано у досадашњим истраживањима. У његовим раним књижевним текстовима препозната је својеврсна „примењена поетика", док је за поједине прозе из збирке *Под животом* истакнут њихов програмско-поетички карактер.[1] У том контексту пажња је посвећена и прози „У свом елементу" и „Реквијему": прва проза довођена је у везу с модернистичком представом песника и рембоовским моделом песника-видовњака,[2] док је у „Реквијему" препознато преиспитивање наслеђених песничких форми и захтев за обликом који би одговарао динамици савременог живота.[3] Овај рад полази од већ утврђеног програмско-поетичког карактера ових текстова и усмерава се на испитивање начина на који је тај слој организован, функција које добија у свакој од две прозе и њихове међусобне повезаности.

Такав вид имплицитне поетичке саморефлексије у двема прозама из 1904. године остварује се на различите начине. Иако се „У свом елементу" и „Реквијем" разликују по композицији, тематском тежишту и начину обликовања говорне ситуације, оба текста у средиште постављају фигуру песника и питање стварања. „У свом елементу" већ почетном синтагмом „песник робова и беде" одређује јунака посредством његовог песничког позвања и вредносног хоризонта који та формула отвара, док „Реквијем" непосредније тематизује песму, чин писања, песничке форме и њихов однос према животном искуству. Различита тежишта омогућавају да се њихов програмски потенцијал посматра у међусобној повезаности: од природе песничке фигуре и стваралачке енергије до односа живота, песме и форме.

Обе прозе уврштене су у Ускоковићеву прву прозну књигу *Под животом* (1905). Одредница „песник робова и беде" повезује песничку фигуру са социјалним светом који превасходно одређује први циклус, „Ништи", док формула „нестихована песма нашега живота" питање песничког израза непосредније везује за искуство

[1] Никола Цветковић, „Неки аспекти ране поетике Милутина Ускоковића", у: *Књижевно дело Милутина Ускоковића*, ур. Слободан Радовић, Народна библиотека „Едвард Кардељ", Титово Ужице 1985, 103–117; види и: Драгиша Витошевић, „Рана проза Милутина Ускоковића", исто, 119–127.

[2] Н. Цветковић, 105.

[3] Исто, 108–109; Д. Витошевић, 122.

савремености. Ову разлику додатно осветљава композициони положај два текста: „У свом елементу" затвара циклус „Ништи", док „Реквијем", смештен у циклус „Из интимног кута", припада делу књиге у којем проза изразитије поприма лирска, исповедна и рефлексивна обележја. Поетички слој ових проза отуда се може сагледати и у вези с тематском и формалном организацијом збирке *Под живо̄то̄м*, односно с различитим начинима на које се у појединим циклусима обликују однос песника према свету и питање књижевне форме.

Различита тежишта двеју проза припадају истом поетичком комплексу. „У свом елементу" кроз фигуру песника и његов однос према олуји обликује представу стваралачке енергије која се у сједињавању са стихијом супротставља статичности затеченог. „Реквијем", проблематизујући песму и њену форму, тај импулс непосредније преноси на поље песничког израза: „укоченим формама", „створеним за друге људе" и „измишљеним у другом животу", супротставља се динамика „наших дана" и „нашега живота". Природна стихија при томе повезује две прозе – олуја у првој, кошава и вихор у другој – и у различитим контекстима успоставља супротност између кретања и статичности. У њиховом укрштању однос *пе̄сник–пе̄сма–живо̄т–форма* допуњује се имплицитном тежњом ка превазилажењу затеченог и отварању према новом.

Говор о програмском карактеру ових текстова захтева извесно ограничење. „У свом елементу" и „Реквијем" припадају фикционалној прози и од манифеста у строгом жанровском смислу разликују се одсуством систематичног програма, нормативних поетичких захтева и непосредног ауторског исказа. Ставови песничких субјеката зато се посматрају у оквиру фикционалних структура којима припадају. Њихов програмски потенцијал произлази из начина на који се унутар тих структура обликују фигура песника и стваралачки чин, вреднују облици песничког израза, успоставља однос између књижевности и живота и отвара могућност превазилажења затечених вредносних и формалних образаца.

Циљ рада је прецизније одређивање начина на који је већ уочени програмско-поетички слој организован у овим текстовима и функција које добија у различитим текстуалним и композиционим контекстима. Анализа прозе „У свом елементу" усмерена је на обликовање песничке фигуре, супротност између чаме свакодневице и стихијског интензитета и функцију олује у конституисању стваралачке енергије, док се у „Реквијему" истражују метафоризација писања, органска повезаност животног искуства и песме и преиспитивање наслеђених песничких форми. Упоредно читање треба да покаже како се ова два вида поетичке саморефлексије

допуњују и на који начин њихов заједнички импулс превазилажења затеченог добија различите облике у тематском и формалном контексту збирке *Под живо̄том*.

„Песник робова и беде": поетичка фигура у прози „У свом елементу"

Поетички значај фигуре песника у прози „У свом елементу" већ је уочен у досадашњим тумачењима. Цветковић је пажњу усмерио на модернистичко обликовање песничке фигуре, њену сродност с моделом „уклетог песника" и рембоовском представом песника-видовњака, као и на функцију олује и муње у покретању његове стваралачке енергије.[4] Полазећи од тих увида, овде се пажња усмерава на начин на који је песничка фигура изграђена унутар саме прозе: од почетног одређења „песник робова и беде", преко супротности између чаме свакодневице и стихијског интензитета олује, до имагинарног сједињавања песника са стихијом и присвајања њене снаге, те завршног остварења насловне формуле „у свом елементу".

Поетички слој прозе успоставља се већ у почетном представљању јунака. Он нема име нити развијенију биографску индивидуализацију, а одређује га синтагма „песник робова и беде". Песничко позвање тако постаје основно обележје његовог идентитета, док одреднице „робови" и „беда" његово стваралаштво усмеравају према искуству подређености и оскудице. Текст, међутим, не развија непосредније однос песника према тако означеном социјалном свету, па значење ове формуле пре треба тражити у вредносном хоризонту који она отвара, без свођења на конкретан друштвени програм. Њен значај потврђује и композиција прозе: формула се јавља на почетку, понавља у тренутку песникове екстазе и враћа у завршној реченици, повезујући његов песнички идентитет са значењем наслова.

Почетна ситуација успоставља и основну напетост на којој ће се развијати песников однос према олују. Он стоји крај прозора, а његово „замрло лице" већ при погледу на стихију „као да је мало оживело". Када олуја почне да попушта и улици се враћају сунце и жега, помисао на „обичне летње часове", испуњене „чамом и самоћом", пада му тешко. Насупрот томе, појава новог облака изазива наглу промену: песниково лице „засја срећом и задовољством". Тако се већ у почетном делу прозе успоставља супротност између обичности, чаме и самоће, с једне стране, и олује као извора покрета, интензитета и оживљавања, с друге.

[4] Н. Цветковић, 105–107.

Просторна организација сцене прати ту промену. Прозор најпре раздваја песника од стихије коју посматра, али се његова функција током текста мења. После прве муње песник узмиче, затим се охрабрује, поново прилази прозору и отвара његова унутрашња крила. Граница између затвореног простора и олује тиме се симболички слаби управо у часу када се појачава песникова унутрашња реакција на стихију. Кретање од посматрања ка отварању простора према олуји припрема имагинарно напуштање собе које ће уследити у завршном делу прозе.

Јачање олује праћено је постепеним порастом песниковог узбуђења. Муње, громови, подрхтавање земље и куће, „сатанске сенке" и рушење тополе граде призор пред којим се сва жива бића склањају у страху. Песникова реакција је супротна: док се свет повлачи пред стихијом, „песник робова и беде" гори од радости. Тај контраст издваја га из уобичајеног поретка реаговања и открива сродност између његовог унутрашњег стања и снаге природног збивања. Олуја зато функционише као чинилац кроз који се открива природа песничке фигуре, а њена растућа снага прати песников прелаз из почетне пасивности у стање све већег интензитета.

Од посматрања стихије песник прелази ка имагинарном учешћу у њој. Жели да „поигра кроз атмосферу", ухвати се под руку са „сатанским сенкама", попне на торањ и кровове, а затим уздигне „до извора муња и громова". Кретање је изразито вертикално: песникова фантазија води га из затвореног простора собе, преко града, ка висини и самом извориштy стихијске снаге. У том успону остварује се најпотпунији облик његовог приближавања олуји. У имагинацији песник постаје њен сапутник и саображава се њеном кретању и снази. Тежња ка сједињавању са стихијом тиме имплицира и жељу за моћи која нарушава затечено стање и отвара могућност његовог мењања.

У тај вертикални модел укључена је и слика „пузаваца који мисле да су велики". Просторна опозиција високо–ниско добија вредносно значење: песник, имагинарно уздигнут до извора муња и громова, са висине се смеје онима који „пузе", а себе сматрају великима. Његов смех је означен као „задовољно-презрив" и меша се са тутњем града који се из облака обрушава на земљу и њене „заплашене мраве". Текст не омогућава поуздано друштвено одређење „пузаваца", али јасно успоставља песниково одбијање вредности које они представљају. Његово имагинарно уздизање зато садржи чин превредновања: оно што се у постојећем поретку представља као величина, из перспективе песника сједињеног са стихијом показује се као ниско и ситно. Рушилачка снага олује тако добија и вредносну димензију, јер се с њом повезује песниково одбацивање затечене хијерархије.

На тој основи пуно значење добија насловна формула. Бити „у свом елементу" најпре означава налазити се у околностима које одговарају нечијој природи, али Ускоковић фразеолошко значење конкретизује посредством природне стихије. Песник је „у свом елементу" онда када олуја достигне врхунац и када се његова имагинација с њом најпотпуније сједини. Наслов тако повезује песнички идентитет, психолошко стање и природни елемент. Олуја открива оно што свакодневица потискује: способност за интензивно доживљавање, потребу за кретањем и тежњу ка превазилажењу граница обичног и устаљеног. Њено рушилачко дејство при томе проширује значење тог сједињавања, јер песник у стихији препознаје и снагу способну да наруши постојеће стање.

Композиционо понављање формуле „песник робова и беде" додатно повезује почетак и крај прозе. На почетку она представља готово једино одређење јунака; у завршници, након његовог оживљавања, екстатичног реаговања и имагинарног уздизања, њено значење обогаћено је искуством које је текст у међувремену обликовао. Завршна реченица – „Песник робова и беде био је у свом елементу" – спаја почетно именовање јунака с насловом прозе и заокружује представу песника чија се природа открива у сусрету са стихијом.

Проза „У свом елементу" не излаже заокружену поетику нити непосредно формулише програм песничког деловања. Њен поетички потенцијал остварује се кроз конструкцију песничке фигуре и систем опозиција на којима је она заснована: обичност и стихија, чама и интензитет, затвореност и имагинарно кретање, ниско и високо. У том систему олуја постаје више од симбола песниковог расположења: она представља модел енергије с којом се песник идентификује и посредством које се одређује према затеченом свету и његовим вредностима. Жеља за сједињавањем с њеном снагом, имагинарно уздизање и презриви смех „пузавцима који мисле да су велики" обликују представу ствараоца усмереног ка нарушавању статичности затеченог и преиспитивању постојећих вредносних хијерархија. Програмски потенцијал прозе остаје имплицитан: правац и предмет такве промене нису одређени, али је песничка фигура јасно постављена на страну стихијског кретања које нарушава статичност затеченог.

„Реквијем": живот, песма и проблем форме

Ако се у прози „У свом елементу" поетички слој превасходно обликује кроз фигуру песника и његово препознавање сопствене стваралачке енергије у стихији, „Реквијем" питање стваралаштва поставља непосредније, уводећи у средиште текста песму, чин

писања и проблем песничке форме. Програмско-поетички значај ове прозе већ је истакнут у досадашњој литератури. Витошевић је „Реквијем" означио као текст у којем је Ускоковић изнео „једну врсту своје поетике", а супротстављање „укочених форми" кошави протумачио као захтев за другачијим обликом, какав захтева живот „са својим вихорима".[5] У критичким тумачењима наглашена је и модернистичка природа тог поетичког става, односно његова усмереност ка поезији и сензибилитету савременог човека. Полазећи од тих увида, овде се пажња усмерава на начин на који текст успоставља везу између животног искуства, песме и форме, као и на поступке којима се тај однос обликује унутар саме прозе.

Већ почетна говорна ситуација, у чијем је средишту намера да се напише песма, успоставља стварање као једну од основних тема прозе. Песма се јавља као оно што песник може да дâ другоме: „Све што имам и што ти могу дати, то је песма." Тиме се песнички чин од почетка везује за његово лично искуство и сопствену егзистенцију. Та веза додатно је наглашена телесном метафориком писања. Перо „пара" песникове груди, забада се у срце и пије његову крв, док је сâмо настало из његовог животног искуства: „ковали" су га ропци незадовољених жеља, „калили" децембарски северци, а „оштрио" шкргут зуба. Стваралачки чин тако није представљен као неутрално обликовање језичког материјала, него као процес који захвата сâмо песниково биће. Песма настаје из њега самог, па мотив песме као дара добија и поетичку вредност: другоме се даје оно што је настало из сопственог живота, патње и искуства.

Тај однос живота и песме припрема средишњи проблем текста – питање песничке форме. Он постаје експлицитан када се помињу сонет, мадригал, октава и канцона, а песнички субјект их одређује као „укочене форме", „створене за друге људе" и „измишљене у другом животу". Последња два одређења имају нарочиту тежину. Проблем ових форми не исцрпљује се у њиховој традиционалности или формалној строгости; оне припадају другачијем животном искуству и другачијем типу човека. Питање форме тиме се поставља као питање њене адекватности животу који треба да изрази, а одбацивање наслеђених облика добија значење превазилажења онога што припада „другим људима" и „другом животу".

Зато се придев „укочене" може читати шире од простог вредносног суда о одређеним традиционалним песничким облицима. У спрези са формулацијама „за друге људе" и „у другом животу" он упућује на несклад између наслеђеног обрасца и промењеног

[5] Д. Витошевић, 122.

искуства савременог човека. Витошевићев закључак да је потребан „облик [...] други, какав захтева живот са својим вихорима" прецизно препознаје ову везу између природе живота и потребе за другачијом формом. Ускоковићев текст ту везу развија кроз читав низ слика и исказа у којима се живот, песма и стварање међусобно повезују.

Средишње место у том низу припада слици кошаве, одређене као „ненотална музика наших дана" и „нестихована песма нашега живота". Вихор при томе припада и непосредном животном искуству субјекта: један је сјединио двоје људи, други ће их раздвојити, а човек те ветрове не може зауставити нити се од њих заштитити. Кошава тако означава динамику и непредвидљивост живота, али га истовремено преводи у категорије музике и песме.

Паралелизам између „ненотале музике" и „нестиховане песме" прецизније одређује ту поетичку аналогију. „Ненотална" је музика која није фиксирана нотним записом, као што је „нестихована" песма лишена конвенционалне стиховне организације. У оба случаја задржава се ознака уметничког облика – „музика", односно „песма" – уз одсуство једног од његових традиционалних формалних средстава, нота и стиха. Преношењем тих одређења на „наше дане" и „наш живот", живот се метафорички сагледава као искуство које поседује сопствени ритам и песнички потенцијал, али измиче унапред фиксираним обрасцима. Супротстављање „укоченим формама" тако добија јаснију развојну димензију: наслеђени облици везују се за „други живот", док промењено искуство „наших дана" захтева отварање према другачијим могућностима песничког обликовања.

У том контексту и сам наслов прозе добија двоструко значење. На интимној равни реквијем призива губитак и опраштање: вихор који је двоје људи сјединио једнога дана ће их раздвојити, а песников монолог постепено развија извесност сопственог одласка. Наслов тако антиципира окончање односа који у тренутку говора још траје. У контексту непосредне поетичке рефлексије текста, међутим, „Реквијем" допушта и другачије читање. Одбацивање сонета, мадригала, октаве и канцоне као „укочених форми", „створених за друге људе" и „измишљених у другом животу", даје наслову и метапоетичку димензију: он се може разумети као својеврсни реквијем наслеђеним песничким облицима који више не одговарају искуству савременог човека. Насупрот њима стоје „ненотална музика наших дана" и „нестихована песма нашега живота", па се опраштање од интимног односа и опраштање од наслеђених облика успостављају као две равни истог текста. Наслов „Реквијем" тако повезује егзистенцијалну и поетичку проблема-

тику прозе: свест о окончању једног животног односа прати дистанцирање од песничких облика који припадају „другим људима" и „другом животу".

У том светлу значајна је и представа песме која се „сама пише". Песник је одређује као „песму једног човека", „искрени одјек једног живота", који „није набацан на хартију за друге људе", и тек потом додаје: „То је песма која се сама пише." Тежиште овог исказа налази се у непосредности и аутентичности односа између живота и песме. Израз „сама се пише" сугерише органску повезаност песме с искуством из којег настаје, насупрот спољашњем обликовању према унапред задатом обрасцу или очекивањима других. Тиме се раније постављено питање форме допуњује питањем аутентичности песничког израза.

Тај однос конкретизује мотив галеба. Песма које се субјект сећа говори о галебу малаксалих крила који пада на усамљену стену да би се одморио и потом поново полетео „у буру и маглу". Непосредно самоодређење „Ја сам тај галеб" открива везу између песме и песниковог сопственог искуства. Галеб тако постаје метафоричка пројекција субјекта, а ранији исказ о песми као „искреном одјеку једног живота" добија потврду у самом тексту: лично искуство преображава се у песничку слику која изражава његову егзистенцијалну ситуацију.

Истом поетичком комплексу припада и песниково схватање мишљења као рада. Свет га види као ленштину, пропалицу и бескућника зато што његов рад остаје спољa невидљив, док он сопствену егзистенцију одређује речима: „Али ја сам ипак радио: ја сам мислио." Мишљење је непрекидно и исцрпљујуће; одвија се у кући и на улици, у кафани и цркви, у весељу и плачу, на јави и у сну, и „сатире човека". Стварање се тиме повезује са унутрашњим радом који захвата читаву егзистенцију субјекта. Перо које пије крв и мишљење које троши човека припадају истој представи стваралаца: песма је резултат искуства које се проживљава телесно, интелектуално и егзистенцијално.

На овом месту постаје видљива и веза са прозом „У свом елементу". У обе прозе природна стихија учествује у артикулацији поетичког става: тамо олуја, овде кошава и вихор. У прози „У свом елементу" тежња песника да се сједини са снагом олује обликује представу стваралачке енергије која носи потенцијал нарушавања и мењања затеченог стања, док у „Реквијему" вихор постаје слика динамике живота и полазиште за преиспитивање наслеђених песничких форми. Заједничка им је супротност стихијског кретања и статичности: у првој прози она одређује песничку фигуру и њен однос према свету, а у другој однос покретљивог животног искуства

и „укочених" песничких облика. У оба случаја стихија тако отвара могућност превазилажења затеченог, с тим што се у „Реквијему" тај импулс непосредније преноси на питање песничке форме.

Поетички значај „Реквијема" зато се може тражити у ширини и повезаности питања која текст окупља око односа живота и стварања. Досадашња тумачења препознала су захтев за другачијим обликом и његову повезаност са савременим животом. Пажљивије читање показује да се тај однос развија на више међусобно повезаних равни: животно искуство обликује самог ствараоца и његово „перо", песма постаје „искрени одјек једног живота", лично искуство добија метафорички облик у слици галеба, а стварање се одређује као непрекидни и исцрпљујући рад. Питање форме припада том ширем поетичком становишту заснованом на органској повезаности живота, ствараоца и песничког израза. Одбацивање облика „створених за друге људе" и „измишљених у другом животу" тако постаје део ширег настојања да се песнички израз успостави у непосреднијој вези са искуством „наших дана" и „нашега живота".

Стихија и форма у аутопоетичком хоризонту збирке *Под животом*

Посматране у контексту збирке *Под животом*, „У свом елементу" и „Реквијем" откривају сродност која превазилази присуство природне стихије у оба текста. У првој прози олуја се јавља као сила кретања и рушења с којом песник настоји да се сједини, а њена енергија супротстављена је чами, пасивности и затеченој хијерархији вредности. У „Реквијему" вихор такође означава кретање и променљивост, али се његово значење непосредније преноси на питање песничког израза: динамици „наших дана" и „нашега живота" више не одговарају „укочене форме", створене „за друге људе" и „у другом животу". Оно што се у прози „У свом елементу" обликује као тежња ка присвајању рушилачке снаге стихије, у „Реквијему" добија свој формални корелат у потреби за превазилажењем наслеђених песничких облика.

Између олује која руши и вихора који се опире „укоченим формама" тако се успоставља важна аутопоетичка веза. У оба случаја стихија стоји насупрот статичности, затворености и устаљености. Разлика је у предмету на који се тај принцип усмерава. У прози „У свом елементу" рушилачка енергија остаје везана за песничку фигуру и њено дистанцирање од затеченог света и његових вредности; у „Реквијему" исти импулс добија непосредније поетичко усмерење, јер се превазилажење затеченог односи на саме

облике песничког израза. Стога се ова два текста могу читати као две фазе истог поетичког кретања: од ствараоца који у стихији препознаје снагу рушења до захтева да се та снага промене оствари и у форми.

Таква веза добија шири значај у контексту збирке *Под животом*. Она показује изразиту формалну покретљивост: традиционална приповетка у њој се непрестано преобликује кроз прожимање с лирском минијатуром, исповедним записом, алегоријом, медитацијом, песмом у прози и другим облицима. При томе промена форме прати промену искуства које треба обликовати. Социјална ситуација, унутрашњи доживљај, сећање, љубав, губитак и пролазност не добијају исти књижевни облик, па се од текста до текста мења однос фабуле, атмосфере, симболичке слике, ритма и рефлексије. Оно што „Реквијем" исказује као отпор „укоченим формама" у ширем контексту збирке може се стога довести у везу са самом Ускоковићевом праксом преобликовања кратке прозе.

У том смислу рушилачка стихија прозе „У свом елементу" добија и шири поетички одјек. Њено значење не треба непосредно изједначити с рушењем књижевне форме, јер текст такву везу експлицитно не успоставља. Ипак, у контексту „Реквијема" и формалне организације збирке *Под животом* постаје видљива заједничка логика превазилажења затеченог. Олуја нарушава мир, статичност и успостављени поредак; вихор у „Реквијему" припада животу који се не може изразити „укоченим формама"; сама збирка, најзад, непрестано помера границе приповетке тражећи различите облике за различита животна искуства. Рушење, кретање и преобликовање тако образују низ који повезује симболички, аутопоетички и формални слој књиге.

Тај низ омогућава да се и формуле „песник робова и беде" и „нестихована песма нашега живота" сагледају изван непосредних контекста у којима се јављају. Прва одређује ствараоца чији се идентитет успоставља у односу према животу и затеченом свету, а друга израз који треба да одговори динамици тог живота. Између њих стоји стихија као слика снаге која нарушава статичност: олуја покреће песника, а вихор постаје метафора живота који захтева другачији облик. Питање песника и питање форме на тај начин показују се као две стране истог аутопоетичког проблема – како књижевност може да одговори животу који се опире затеченим вредносним и формалним обрасцима.

Из ове перспективе „У свом елементу" и „Реквијем" представљају повлашћена места поетичке саморефлексије у збирци *Под животом*. У њима се експлицитније артикулише начело које се у формалној пракси збирке остварује на различите начине: динамика

животног искуства повезује се с превазилажењем статичности и тражењем облика који би јој одговарао. Пут од рушилачке олује до „нестиховане песме нашега живота" може се стога читати као аутопоетички корелат Ускоковићевог преобликовања кратке прозе у збирци *Под животом*.

Закључак

Анализа проза „У свом елементу" и „Реквијем" показује да поетичка самосвест у раном стваралаштву Милутина Ускоковића добија израз унутар фикционалног текста, без издвојеног и систематски формулисаног програма. Питања песника, стваралачког чина, песме и форме артикулишу се посредством песничке фигуре, метафорике и говорних ситуација, па програмски потенцијал ових проза произлази из њихове поетичке саморефлексије.

Сагледани у контексту збирке *Под животом*, аутопоетички искази ових текстова добијају шири значај. Они експлицитније артикулишу поетичке тенденције које се у збирци испољавају кроз различите односе животног искуства и његовог књижевног обликовања. Формуле „песник робова и беде" и „нестихована песма нашега живота" повезују питање стваралаца с питањем форме, док се принцип превазилажења статичности, наговештен рушилачком снагом стихије, може довести у везу с формалном покретљивошћу збирке и преобликовањем кратке прозе.

Одредница „између прозе и манифеста" означава управо такав положај ових текстова. Они остају фикционалне прозе, али се у њима поетичка саморефлексија укључује у само књижевно обликовање. Њихов значај за разумевање раног Ускоковићевог стваралаштва стога се огледа у начину на који се питања стваралаца, животног искуства и форме повезују унутар прозног текста, а појединачни аутопоетички искази отварају према поетичкој пракси збирке *Под животом*.

BOJAN ČOLAK

BETWEEN PROSE AND MANIFESTO: IMPLICIT POETICS IN MILUTIN USKOKOVIĆ'S "IN HIS ELEMENT" AND "REQUIEM"

SUMMARY: The paper examines implicit poetics in two early prose texts by Milutin Uskoković, "U svom elementu" ("In His Element") and "Rekvijem"

("Requiem"), both written in 1904 and later included in the collection *Pod životom* (*Under Life*, 1905). Building on earlier interpretations of their programmatic character, the analysis focuses on the construction of the poet figure and creative energy in "In His Element" and on the relationship between lived experience, poetry, and form in "Requiem".

In "In His Element", the poet's identification with the storm shapes a conception of creative energy capable of disrupting the existing order. His imaginative ascent to the source of lightning and thunder and his contempt for those who "crawl" introduce a dimension of revaluation into the construction of the poet figure. In "Requiem", this impulse towards overcoming the given is transferred to poetic form. The "rigid forms" created for "other people" and in "another life" are contrasted with the "unnotated music of our days" and the "unversified poem of our life", pointing towards a form responsive to changed experience.

The two texts thus reveal complementary aspects of Uskoković's early poetic self-reflexivity. The elemental movement of the storm in "In His Element" and of the wind and *košava* in "Requiem" is opposed to different forms of stasis, linking the texts through a shared impulse to overcome existing value systems and formal patterns. The relationship between poet, poetry, life, and form therefore emerges as the central axis of their implicit poetics. Within *Pod životom*, this relationship also illuminates the formal openness of the collection, particularly in "Requiem", where reflection on poetic form corresponds to the flexibility of the prose itself.

Their programmatic potential remains embedded in fictional structures rather than taking the form of an explicit literary programme. Their significance lies in making fictional discourse a space for poetic self-reflection and for exploring transformations of inherited conceptions of the poet and literary form.

KEYWORDS: Milutin Uskoković, *Pod životom* (*Under Life*), "In His Element", "Requiem", Serbian Moderna, implicit poetics, poetic form

Др Бојан Т. Чолак
Научни саветник
Институт за књижевност и уметност, Београд
btcolak@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1197-4794